

O STROKOVNI USPOSOBLJENOSTI PREDAVATELJEV SLOVENŠČINE IN O JEZIKOVNI RAVNI PREDAVANJA NAŠIH ŠOLAH

V referatu* nameravam kritično pretresti dvoje problemov, ločenih po vsebini, a kljub temu tesno povezanih. Prvo je strokovna usposobljenost predavateljev slovenščine, drugo pa je jezikovna raven predavanja na naših šolah. Tako od prvega kot od drugega je odvisna uspešnost pouka materinščine, osnovnega in osrednjega učnega predmeta, od katerega ni odvisna samo učenčeva sposobnost v izražanju, ampak tudi njegova izobrazba v najširšem smislu. Saj je znanje materinščine pogoj za znanje vseh učnih predmetov. Od formulacije učenčevih stavkov in od razumevanja govornice in pisane besede je v polni meri odvisno širjenje učenčeve izobrazbe. Pouk materinščine formira učenca v človeka, člana družbe, in ga notranje bogati. Zato nam ne more biti vseeno, v čigavih rokah je v naših šolah pouk materine besede, kdo jo učencu odkriva in kako mu jo približuje.

Oglejmo si torej, kakšna je struktura predavateljev slovenskega jezika na šolah! Podatke sem zbral s pomočjo zavodov za prosvetno-pegadoško službo. Na osnovnih šolah — govorim seveda samo o stopnji predmetnega pouka — pa s področja ljubljanskega zavoda poučuje slovenski jezik 407 učiteljev. Od tega jih je kvalificiranih 256, nekvalificiranih pa 151. Pri tem moram posebej poudariti, da ima ljubljansko področje 18 občin, glede strukture kadra zelo različnih. Tako uče slovenščino na ožjem mestnem področju v celoti, razen zelo redkih izjem, strokovno usposobljeni učitelji. Drugače pa je zunaj mestnega področja, najslabše v občinah Cerknica, Litija, Idrija in v celem Zasavju. Najhujše je stanje v občini Idrija: tu sta od 16 učiteljev samo dva kvalificirana. Isto kot za področje ljubljanskega zavoda lahko trdim za mariborsko. V mestu samem je precej boljša struktura kadra kot v okoliških občinah. Celotna slika pa je naslednja: od 151 učiteljev sta kar 102 nekvalificirana in torej samo 49 kvalificiranih. Na Gorenjskem je stanje nekaj ugodnejše. Slovenski jezik poučuje skupaj 68 učiteljev, predpisano izobrazbo ima 47 učiteljev, 21 jih je pa nekvalificiranih. Posebno ugodna je struktura kadra v Kranju. Na celjskem področju je vseh učiteljev 82. Od teh je kvalificiranih 38 in nekvalificiranih 44. Na Koprskem in Goriškem, kjer je bilo doslej vedno največje pomanjkanje strokovno usposobljenih učiteljev slovenskega jezika, se je v zadnjem času položaj nekoliko izboljšal, tako da se sedaj razmerje med kvalificiranimi in nekvalificiranimi učitelji blizu 50 : 50, ali točneje: 45 kvalificiranih in 60 nekvalificiranih. Dolenjska spada med tiste predele Slovenije, ki jim najbolj manjka učnih moči. Stanje se skoraj ne izboljšuje. Tudi v letošnjem šolskem letu je približno dve tretjini nekvalificiranih učiteljev slovenskega jezika. Od 54 učiteljev tega področja jih po formalni izobrazbi ustreza le 15, 39 pa ne. Na Koroškem

* Občni zbor SDS, 17. XII. 1967.

je zelo podobno, le da je tu število vseh učiteljev precej manjše — 28. Kvalificiranih učnih moči za slovenski jezik je 10, nekvalificiranih pa 18. Na zadnjem mestu po ustreznosti je področje zavoda Murska Sobota (občine Gornja Radgona, Lendava, Ljutomer in Murska Sobota). Tu na osnovni šoli ne uči niti en profesor slovenskega jezika. Vsi, ki po izobrazbi ustrezajo, imajo torej višjo izobrazbo. Vseh učiteljev slovenskega jezika je 73, višjo izobrazbo pa jih ima le 15. Kar 58 učiteljev je torej nekvalificiranih.

V celi Sloveniji je odnos med kvalificiranimi in nekvalificiranimi učitelji slov. jezika na osnovnih šolah 45 % proti 55 %. Ta odnos se izboljša do približno 50 : 50 %, če upoštevamo, da kvalificirani učitelji poučujejo več ur kot nekvalificirani. Ustrezno strokovno zasedenih ur je torej približno polovica. Te porazne ugotovitve ne nameravam posebej komentirati, saj je sama po sebi dovolj zgovorna. V tem je treba iskati enega glavnih vzrokov, če ne kar najpomembnejšega, za slabe rezultate, ki jih dosega osnovna šola pri pouku materinščine.

Dosti na boljšem niso niti poklicne šole, tj. šole, ki so nasledile nekdanje vajenske šole in šole s praktičnim poukom. Tu je razmerje med kvalificiranimi in nekvalificiranimi učitelji slovenskega jezika 56 : 44 %. Zadovoljni pa smo lahko s strukturo učiteljev na srednjih šolah, gimnazijah in srednjih tehniških; tu le težko najdemo učitelja, ki ne bi imel diplome na slavistiki. Ustreznosti kadra ne glede na stroko na teh šolah je 95 %, za učitelje slovenskega jezika pa je še večja — skoraj 96 %.

Težko je reči, kdaj bomo dosegli boljšo strukturo učiteljev slovenskega jezika. Po tem, kako počasi napredujemo sedaj, si ne moremo delati posebnih utvar. Vzrokov, da razpisi delovnih mest učiteljev slovenskega jezika predvsem zunaj središč ostajajo brez uspeha, je več. Največ pa se jih da pojasniti z odnosom družbe do prosvetnega delavca in s krivičnim vrednotenjem njegovega dela. Pomemben vzrok pa je tudi to, da se mladi diplomanti nikakor ne morejo sprijazniti s tem, da bi po diplomi odšli iz mesta kam na deželo, in se rajši zaposlujejo drugod kot v šoli. Nekdanjega administrativnega razporejanja učnega kadra pa seveda v naši družbi ne more več biti.

Slabo strukturo ustreznosti učiteljev slovenskega jezika povečuje še njihova obremenitev z nadurnim delom. Tega je v mestnih šolah, kjer je učiteljev dovolj, seveda precej manj kot na deželi. Povprečno — po približnem računu — je učitelj slovenskega jezika obremenjen s štirimi nadurami na teden, ponekod pa dosega ta številka tudi 10 in še več. Kaj pomeni ta podatek obenem z neustrezno izobrazbo učiteljev, bo kaj lahko razumel vsakdo, ki je kdaj poučeval in ki ve, koliko priprav in šolskega dela je na ramenih učitelja slovenskega jezika zunaj šole!

V izrazu strokovna usposobljenost pa ne vidim samo formalne izobrazbe, to se pravi diplomo pedagoške akademije ali fakultete. Pomembna se mi zdi tudi druga stran izobrazbe — pedagoška usposobljenost. Današnji začetnik učitelj slovenskega jezika, pa tudi kateregakoli drugega učnega predmeta, se zelo težko znajde ob začetku svojega poklicnega dela v šoli in razredu. Oborožen je sicer z zelo solidnim strokovnim znanjem, ima tudi nekaj osnov splošne pedagogike in didaktike, manjka pa mu znanje iz specialne metodike, mladinske psihologije in morda še kakega drugega sorodnega področja, kar pa je za moderni pouk nujno. Zaradi te vrzeli v celotni pripravljenosti na poučevanje potrebuje začetnik veliko več časa in truda, da se zoblikuje v zrelo pedagoško osebnost, kakor bi bilo to nujno. Na oddelkih filozofske fakultete je sicer vpe-

ljano pedagoško izpopolnjevanje, vendar praksa z njim ne more biti zadovoljna, vsaj ne s stališča potreb bodočega učitelja. Slabost pedagoškega usposabljanja, kot je organizirano sedaj, je predvsem v tem, da ga je veliko premalo; saj ima vsak študent le dva nastopa v razredu in nekaj hospitacij pri dobrih metodikih. Slabo pa je tudi to, da je pedagoško usposabljanje ponekod pomaknjeno v 1. in 2. letnik, ko se študent še niti v snovi ne znajde in ko je časovni razmak do njegovega resničnega, poklicnega nastopa v razredu prevelik — znaša dve do tri leta.

Pedagoške priprave na učiteljski poklic je torej premalo. Prav tako kot o tem pa sem prepričan, da bi bilo v okviru študijskega programa na fakulteti težko še kaj dodajati. Zato mi je simpatična misel naših vodilnih pedagogov, naj bi bodoči učitelj poleg diplome iz stroke opravil izpite iz pedagoško-psihološkega področja obenem s krajšo prakso v šoli. Ta dodatni del izobraževanja naj bi opravljali samo bodoči učitelji, drugim bi ga ne bilo treba. Vse to je seveda perspektiva, vendar jo bo nekoč le mogoče uresničiti.

Diplomanti pedagoških akademij po tem delu usposobljenosti prekašajo diplomante fakultete. Pedagoška akademija je pač šola, ki direktno pripravlja učitelje. Pedagoški del študija zavzema zato kar tretjino vsega časa.

Strokovno usposobljenost učitelja slovenskega jezika pa gledam še z druge strani. Ob hitrem tempu sodobnega življenja, ki ne zajema samo tehničnih ved, ampak vedno bolj tudi druga področja človekovega udejstvovanja, je povsem nemogoče na fakulteti ali pedagoški akademiji izšolati študenta tako, da bi se mu ne bilo treba več izpopolnjevati. Prepričan sem, da se učitelj na delovnem mestu izpopolnjuje neprestano in da se v nekem smislu nikoli ne dogradi popolnoma. Izpopolnjevati se mora, saj bi ga sicer pustil za seboj ali potisnil ob tla razvoj stroke in drugih ved, s katerimi se slavist poleg stroke neprestano srečuje in celo posegajo v njegovo delo; mislim na razvoj umetnosti, filozofije, psihologije, didaktike in metodike. Potrebno je torej strokovno izpopolnjevanje na delovnem mestu. In kako je danes s tem?

V našem šolskem sistemu je za pedagoško delo z učnim kadrom odgovoren direktor šole. Torej naj bi bil on prvi svetovalec vsakemu učitelju na šoli, še posebej seveda novincu. Vendar mi bo poznavalec šolstva pritrdil, da današnji direktorji šol običajno niso kos pedagoškemu delu na svojih ustanovah, eni zato, ker tega ne zmorejo zaradi premajhne strokovne usposobljenosti, večina pa zato, ker se duše v finančnih in ekonomskih poslih, ki jim jemljejo čas in kvarijo živce; tako so seveda zelo daleč od njihove osnovne naloge in celo nezdržljivi z njo. Začetniku slavistu navadno torej ne morejo biti v zadostno oporo in pomoč. Včasih je njihovo pedagoško delo z začetnikom opravljal z dekretom določeni mentor, kak starejši, izkušen profesor. Danes te po mojem mnenju zelo potrebne in koristne navade ni več. Mislim, da bi jo bilo treba uvesti z zakonitim predpisom in čim prej.

Strokovno in pedagoško izpopolnjevanje na delovnem mestu bi moralo biti bolj sistematično, kot je sedaj. Drugod po svetu zelo skrbe za to. Tudi pri nas so pripravljene programi za izpopolnjevanje učiteljev. Ti programi obsegajo široko izpopolnjevanje v stroki in pedagoških vedah. Vsak učitelj bi moral po nekaj letih, menda po petih, znanje razširiti in poglobiti. Seznaniti bi se moral z dosežki v razvoju svoje stroke — slavistike — in pedagogike, da bi bil lahko pri svojem delu moderen, na tekočem. Nedvomno bi bila za tako izpopolnjevanje potrebna precejšnja finančna sredstva, zato ni mogoče pričakovati, da

bi ga v bližnjem času lahko uresničili. Na področju vzgoje in izobraževanja so trenutno še prevelike potrebe pri zagotovitvi normalnih gmotnih pogojev za delo šol. Zato ostajamo še vedno samo pri strokovnem izpitu, ki pa je tako poenostavljen, da skoraj ne more biti zagotovilo za zadostno kandidatovo nadaljnje izpopolnjevanje: obsega samo nastop v razredu, zagovor nastopa, izpit iz slovenščine, družbene ureditve in šolskega sistema. Vzel na tem področju skušajo blažiti prosvetno-pedagoške službe z organiziranjem seminarjev in aktivov, ki pa niso obvezni za učitelje, pa tudi sistematični niso. Mislim, da bi se dalo glede strokovnega izpopolnjevanja učiteljev slovenskega jezika marsikaj narediti bolje kot doslej z združenimi silami podružnic Slavističnega društva in zavodov za prosvetno-pedagoško službo. Kjer je to sodelovanje tesno, so tudi rezultati vidnejši. Naj navedem za primer Maribor, Novo mesto, Ljubljano.

V drugem delu referata bom govoril o jezikovni ravni predavanj na naših šolah, najprej o samem pouku materinščine, nato pa še o negativnih pojavih, ki uspešnost pouka materinščine zmanjšujejo.

Ugotavljam, da je v jezikovnem pouku na vseh vrstah in stopnjah šol prišlo do močnega in občutnega koraka naprej. Predvsem na osnovni šoli se je spremenil in se še spreminja koncept jezikovnega pouka. Na tej stopnji se vse bolj uveljavlja načelo funkcionalnosti, to se pravi uporabnosti, in se vse bolj in bolj zmanjšuje vpliv formalizma. Jezik spoznavajo učenci v živih zgledih, v živih slovstvenih pa tudi drugih besedilih, in ne več samo iz nasilno sestavljenih, slabokrvnih primerov, iztrganih iz sobesedila. Tako spoznavajo učenci poleg oblike besed, njene zunanje podobe, tudi njihovo pojmovno, vsebinsko stran, to se pravi tisto, zaradi katere ima beseda domovinsko pravico v našem besednem zakladu in zaradi katere živi. Vedno bolj se uveljavlja nekoč preganjano načelo sistemiziranja jezikovnega gradiva, kar naj da učencem možnost, da v njihovi zavesti zraste ustroj jezika. Z raznimi vrstami utrjevanja v obliki govornih in pismenih vaj in s čedalje močnejšim individualnim delom, ki ga omogoča sodobna opremljenost učilnic, učenci vedno uspešneje premagujejo tisti, po mojem mnenju odločilni zid med znanjem jezika in med njegovo funkcionalnostjo, z drugimi besedami — med usvojitvijo jezikovnega sistema in med sposobnostjo, da ga lahko uporabljajo, kadar se hočejo izraziti, kadar hočejo dati govorno ali pismeno obliko vsemu, kar bi radi povedali. Doseženo povečanje števila tedenskih ur v osnovni šoli bo prav gotovo še več prispevalo h kakovostnemu premiku pouka.

Na gimnazijah se jezikovnemu pouku praviloma odmerja več časa kot doslej. Sprejeto je načelo, postavljeno na seminarju učiteljev slovenskega jezika, ki ga je organiziral zavod za šolstvo SRS, da je treba četrtno vseh učnih ur uporabiti za jezikovni pouk. Skrbeti je torej treba, da se to načelo uresniči. Jezikovni pouk na gimnazijah olajšujejo sedaj tudi učbeniki J. Toporišiča za prve tri razrede, četrti del pa je v pripravi. Tudi pri zaključnih izpitih je delež materinščine pomembnejši, kot je bil še pred nedavnim, saj morajo vsi kandidati opravljati tudi izpit iz jezika. Vendar mislim, da bi moralo jezikovno znanje kandidata še bolj vplivati na končno oceno; vpliv jezikovnega znanja ne bi smel biti manjši od znanja literarne zgodovine.

Najslabše je stanje na poklicnih šolah. Že formalna struktura učiteljev je tu zelo slaba, število učnih ur je najmanjše, sestav učencev po intelektualnih

sposobnostih je skromen, mnogo učencev, zlasti v gradbeni stroki, je srbohrvaške, celo makedonske narodnosti. Zato sodim, da tudi doseženo povečanje števila učnih ur ne bo bistveno pomagalo.

Na srednjih tehniških šolah ima jezikovni pouk že od prej trdnejši položaj, saj so mu predavatelji vedno posvečali eno tedensko uro. Pogrešamo pa zanj smotrnejši in predvsem enotnejši učni načrt, pa tudi primernejše učbenike. Zahteve po izboljšanju stanja na srednjih tehniških šolah je odločno postavil letošnji seminar v okviru republike, a so vsaj zaenkrat še ostale brez posebnega odziva.

Pa še en podatek. Pri letošnjih sprejemnih izpitih na srednje šole, ki so bili enotni za vso Slovenijo in so obsegali spis, pravopisni narek in analizo stavka, smo zabeležili dokaj zadovoljivo povprečno oceno 3,0. Vrednost rezultata nekoliko kvari resnica, da je bila zahtevnost zelo nizka in da so izpit opravljali samo tisti učenci, ki bodo šolanje nadaljevali; vendar smo pričakovali slabše rezultate. Rezultati so bili boljši tam, kjer je kadrovska zasedba ugodnejša, kar ponovno dokazuje pomembnost strokovne formalne usposobljenosti.

Boj za boljši uspeh jezikovnega pouka se je posebno povečal po znanem pismu SZDL in vseh dogodkih v našem družbeno političnem življenju, ki jih je pismo sprožilo. Vendar še vedno zadeva ob velike ovire. Pri navajanju le-teh se bom omejil na tiste, ki izhajajo iz šolske prakse in so torej delno neodvisni od splošnega stanja. Ne bom torej govoril o vplivu literature v srbohrvaškem jeziku, ki jo vneto prebirajo učenci naših šol, tudi ne o kvarnem vplivu televizijskih oddaj, o malomarnem odnosu do jezika nekaterih gospodarskih pa tudi drugih organizacij, o vplivu gledaliških predstav v srbohrvaščini ob naši vzhodni narodnostni meji itd., čeprav krepko poudarjam, da se posledice teh pojavov močno čutijo v šoli.

Na šolah, mislim predvsem na strokovne, čutimo malomaren odnos do učnega predmeta slovenski jezik in do predavateljev slavistov, čeprav se je tudi glede tega ponekod le premaknilo. Predavatelji strokovnih predmetov — inženirji, zdravniki idr. — uživajo privilegije, predavatelji splošnoizobraževalnih predmetov se jim morajo podrejati. Predvsem hudo je predavateljem zgodovine, zemljepisa, čeprav tudi slavisti niso dosti na boljšem od njih. Značilen primer za to je že sestava urnikov na teh šolah. Slovenščina ima marsikje po razporedu urnika take ure, ki bi težko prenesle kritičen pretres s stališča didaktike. Nobena redkost niso dvojne ure, kar je pri treh urah na teden nedopustno, pojavljajo pa se celo primeri, ko so vse tri tedenske ure strnjene na isti dan. Če na ta dan ni pouka, učenci pač štirinajst dni nimajo slovenščine. Pred kratkim sem odkril celo šolo, na kateri je imel četrti letnik edini dve tedenski uri v ponedeljek od pol šestih do sedmih zvečer, ko so dijaki po celodnevnem delu utrujeni in ko jih gotovo bolj veseli postelja kot slovnica.

Malomaren odnos do slovenskega jezika in potreb za pouk slovenskega jezika se kaže tudi v skrbi za šolske knjižnice. Medtem ko so se nekatere gimnazije v zadnjem letu, dveh, izredno obogatile — potrošile so celo do 1.500.000 din letno, pa sem pri svojih obiskih našel tudi strokovne šole, ki knjižnice sploh nimajo ali pa je samo strokovna, brez leposlovja. Tudi drugih pripomočkov za pouk slovenskega jezika nimajo. Gimnazije so glede tega korak naprej. Tu niso več redki posebni knjižničarji, ki knjige ne samo nabavljajo in registrirajo, ampak zanje pri dijakih tudi propagirajo, jih seznanjajo z njimi in so organizatorji celotne knjižničarske politike na šoli. Našel pa sem spet gimnazijo, kjer

opravlja posle knjižničarja učitelj tehničnega pouka, ker je pač z urami svojega predmeta premalo zaposlen in tako dopolnjuje učno obveznost.

Vodstvo šol in učitelji sami premalo skrbje za čistost učnega jezika pri vseh predmetih. Lansko zborovanje slavistov v Mariboru in Ljutomeru je ostro pokazalo na ta problem in zahtevalo pregled učnega jezika na vseh šolah in pri vseh predmetih. To se sicer ni izvršilo, največ zaradi obsežnosti te naloge in zaradi premajhnih pravic prosvetno-pedagoške službe, vendar so bili storjeni nekateri ukrepi. Zavodi za prosvetno-pedagoško službo so preko direktorjev šol povečali kontrolo nad učnim jezikom oz. vsaj zanimanje za pravilnost učnega jezika, slavisti so v svojih kolektivih predavali o tem. Zavedam pa se, da je bilo vse to mnogo premalo, da bi se stanje bistveno izboljšalo. Še vedno so na šolah napisi na učilih v tujih jezikih kljub posebnemu dopisu republiškega sekretariata za prosveto in kulturo. V zadnjem času se je, vsaj v Ljubljani, strahovito razpasla moda, da starši nabavljajo šolske potrebnosti v Trstu. Tako se učenčki že v prvem razredu osnovne šole srečujejo z izrazi kot quaderno, orario, nome itd. Uporabljajo se učbeniki in priročniki v srbohrvaškem jeziku, zlasti za pouk tujih jezikov in nekaterih družboslovnih predmetov, pa tudi na strokovnih šolah za nekatera strokovna področja. Prepričan sem, da se bo ta slabost odpravila le z uvedbo slovenskih priročnikov in učbenikov, kajti res je, da so srbohrvaški učbeniki in priročniki, ki so sedaj v rabi, ali boljši od slovenskih ali pa slovenske enostavno nadomeščajo. Še vedno se ni uresničila zahteva, da bi bila jezikovno pregledana vsa pomožna skripta, ki so v rabi predvsem na strokovnih šolah. Ta se namreč samo evidentirajo in tako dobe pravico do življenja v šoli. Glede vsega tega od lanskega zborovanja nismo prišli daleč naprej.

Poseben problem je učni jezik predavateljev drugih predmetov. Znano je, da ti dostikrat podirajo, kar slavist s težavo gradi. Edina možnost pritiska nanje je za sedaj strokovni izpit, ki so ga po sprejetju novega zakona o srednji šoli dolžni opravljati vsi, ki poučujejo na šoli. Mogoče je še bolj zaostri zahtevnost izpraševalcev slovenskega jezika, vendar se mi zdi, da daje strokovni izpit le premajhno možnost za izbiro kadra glede obvladanja materinščine. Zgovoren je tudi podatek, ki je le približen, da na naših šolah poučuje 3—4 % učiteljev neslovenske narodnosti. Ti poučujejo predvsem tiste predmete, za katere je pomanjkanje učiteljev največje. Glede učnega jezika na šoli v celoti ne vidim druge rešitve kot to, da se zaostri celoten režim na šoli in da se v skrbi za čistost učnega jezika pri vseh predmetih močneje uveljavi vloga direktorja. To pa bomó v polni meri lahko dosegli samo takrat, ko bo prosvetno-pedagoška služba imela možnost vsaj s svojim pristankom vplivati na izbor direktorjev šol.

S tem sem načel še zadnji problem, o katerem želim govoriti. Mnogo naštetih in nenaštetih težav bi bilo mogoče uspešneje odstranjevati in jih hitreje blažiti, ko bi bila prosvetno-pedagoška služba učinkovitejša. Njeno delo ovira že to, da ima samo 6 od 10 zavodov stalnega svetovalca za slovenski jezik, preostali 4 imajo samo honorarne sodelavce. Vendar to ni glavna ovira. Spremeniti bo treba še nekaj drugega: funkcija prosvetno-pedagoške službe, ki je sedaj prvenstveno svetovalna in šele za tem nadzorna, bi morala postati prvenstveno nadzorna in šele nato svetovalna. Samo s svetovanjem in prepričevanjem marsikje ne gre. Zato je treba prosvetno-pedagoško službo okrepiti tudi z možnostjo takojšnjega zakonitega ukrepanja. Mislim, da je prišel čas, ko smo se začeli zavedati, da je to potrebno in da je hitrejša sanacija odvisna tudi od tega.